

**Darüŝŝifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüŝŝifa Journal Of
Islamic Medical History Research**

e-ISSN: -2822-4949

(Aralık / December 2022) 1/2

**RİFAİ ERTEN, TÜRK HALK İNANIŖLARINDA MADDİ VE MANEVİ
ŖİFA**

Rifai Erten, Material and Spiritual Healing in Turkish Folk Beliefs

NURULLAH HAYDAR YURDUSEVEN

nurullahyurduseven@hotmail.com

orcid.org/ 0000-0003-4692-9731

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

GeliŖ Tarihi /Received: 27 Aralık 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 31 Aralık 2022

Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2022

ATIF/ CITE AS

Yurduseven, Nurullah Haydar, "*Rifai Erten, Türk Halk İnanıŖlarında Maddi ve Manevi Ŗifa*", Darüŝŝifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Aralık/December 2022) 1/2,

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Rifai Erten, *Türk Halk İnanışlarında Maddi ve Manevi Şifa* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2020).

Abstract

Humankind has been cast around for solutions and pursued different techniques according to the present conditions to find healing against physical and spiritual diseases from primitive tribes to the most developed communities. There are many techniques to seek healing in Turkish folk tradition too. Even though some of these techniques base on medicine like materials derived from plants, most of them contain folkloric elements such as visiting a holy place or hope for help from the spiritual affects of some materials. After the Turks accepted Islam same traditions continued by adding some prays or surahs from Quran to the traditional practices. Those traditions which base on thousands of years of tradition with their mythological foundations are still practised by a major part of the Turkish community at the present time. People turn traditional practices as an alternative method, especially those who have spiritual or by the modern name psychological disorders and in situations that potentials of modern medicine is not enough. In the book we introduced, traditional healing methods are examined under two headings as physical and spiritual diseases.

Keywords: Healing, Folk Belief, Tradition, Mythology, Medicine.

Öz

En ilkel kabilelerden en modern toplumlara kadar insanoğlu bedensel ve ruhsal sıkıntılardan kurtulmak için yaşamış olduğu dönemin şartlarına göre çareler aramakta, şifa bulmak için çeşitli yollara başvurmuştur. Türk halk geleneğinde de şifa bulmak ümidiyle uygulanagelen birçok yöntem vardır. Bu yöntemlerden bazıları fiziksel olarak bitkilerden elde edilen ilaç benzeri maddelere dayansa da çoğu kutsal bir mekânı ziyaret etme ya da bazı materyallerin manevi etkilerinden medet umma gibi folklorik öğeler içermektedir. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra ise bu geleneksel metotlara dualar ve Kuran-ı Kerim'den sureler ilave edilerek aynı gelenekler sürdürülmeye devam etmiştir. Mitolojik altyapıları ile binlerce yıllık bir geçmişe dayanan bu gelenekler günümüzde hala Türk toplumunun büyük bir kesimi tarafından uygulanmaktadır. Özellikle manevi ya da günümüzdeki ismi ile psikolojik rahatsızlıkları olanlar ve modern tıbbın imkanlarının yetersiz kaldığı durumlarda insanlar alternatif bir yol olarak geleneksel metotlara yönelmektedir. Tanıtımını yapmış olduğumuz bu eserde geleneksel şifa yöntemleri fiziksel ve ruhi hastalıklara yönelik uygulamalar olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şifa, Halk İnanışı, Gelenek, Mitoloji, Tıp.

Türk Halk İnanışlarında Maddi Manevi Şifa / Rifai ERTEN

Sağlık mefhumu tarih boyunca insanoğlunun mutlu bir hayat sürebilmek için çözmesi gereken en önemli problemlerden biri olagelmıştır. İnsan bedeni her ne kadar hastalıklara karşı kendini koruyacak ve tedavi edecek mekanizmalara sahip olsa da vücudun aciz kaldığı ve dışarıdan müdahalelerin gerekli olduğu durumlar sıkça ortaya çıkmaktadır. İşte böyle durumlarda geçmişten günümüze insanlar şifa bulmak ümidiyle farklı yollara başvurmuş, hastalıklarla mücadele edebilecek çözümler aramıştır. Günümüzde tıp bilimi gelişmiş ve birçok hastalığa karşı belli yöntemler ve ilaçlar geliştirilmiştir fakat insanoğlunun kayıtlı tarihinin en erken dönemlerinde maddi ve manevi hastalıklarla mücadele etmek için günümüzdeki tekniklerden çok farklı yöntemler uygulanmış, çözüm sunduğuna kanaat getirilen uygulamalar asırlar boyunca tekrarlanarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu uygulamalar zaman zaman akademik ve kültürel araştırmaların da konusu olmuştur. Dr. Rifai ERTEN de bu uygulamaların Türk Halk İnanışlarındaki örneklerini incelemiş ve "*Türk Halk İnanışlarında Maddi Manevi Şifa*" isimli çalışmasını 2020 yılında okuyucunun beğenisine sunmuştur. COVID-19 salgını ile birlikte insan sağlığının ve şifa arayışlarının daha çok gündeme geldiği bir zamana denk gelen bu çalışma, her ne kadar modern tıbbın yöntemleri dışındaki geleneksel uygulamaları içeriyor olsa

da, hastalık ve şifa olgularının insanoğlu ile bir bütün ve her dönemde en önemli gündem maddesi olduğunu okuyucusuna tekrar hatırlatmaktadır.

Yazarın beş yüzü aşkın makale ve kitabı inceleyip kısmî saha araştırmaları neticesinde hazırlanmış olduğu doktora tezini kitaplaştırarak ortaya çıkardığı bu eser 337 sayfa genişliğindedir. Yazar bu çalışmada Türk halk inanışlarındaki yaygın şifa uygulamalarını çeşitli yörelerden örnekler vererek derinlemesine işlemiştir.

Eser Giriş ve İki Ana Bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, metodu, kapsamı ve sınırlılıkları kısaca anlatılmakta, daha sonra ise “Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi” başlığı altında mitoloji, halk inancı, şifa, örf-adet, gelenek-görenek, büyü, sihir, havas ve hurufilik terimlerinin kavramsal tanımlamaları yapılmaktadır. Giriş bölümünün son kısmında ise geleneksel Türk dini ve Türklerin yaşam biçimleri hakkında temel bilgiler verilmektedir. Verilen bu bilgilerin Dinler Tarihi alanına aşina olmayan okuyucunun gelecek bölümlerde işlenecek olan konuları daha iyi anlayabilmesi açısından faydalı olduğu görülmektedir.

Birinci Bölümde “Türk Halk İnanışlarında Fiziki Hastalıklardan Kurtuluş Olarak Şifa” başlığı altında ilk olarak “ocak geleneği” incelenmektedir. Yazar Türk halk kültüründe maddi ve manevi birçok hastalığa ocaklar vesilesiyle şifa arandığını belirtmektedir. “Ocak” kavramını detaylı bir şekilde irdeleyen yazar, Türk kültüründe kimlerin “ocaklı” olabileceğini ve ocak geleneğinin nesilden nesle nasıl aktarıldığını anlatmaktadır. Bu bölümde ayrıca cilt hastalıkları, doğum ve çocuk edinme ile ilgili çözüm arayışları ve çocuk hastalıkları gibi yaygın arazlara karşı şifa uygulamaları detaylı bir şekilde örneklendirilmektedir. Örneğin siğil hastalığı için Bolu/Mudurnu, Çankırı, Erzurum, Diyarbakır/Silvan, Samsun/Bafra, Balıkesir, Sivas, Adana, Artvin, Kütahya, Kırıkkale/Yahşihan, Adıyaman, Kastamonu, Afyon/Bolvadin/Dinar, Eskişehir/Sivrihisar, Amasya, Hatay, Gaziantep, Bursa/İnegöl ve Tokat/Zile bölgelerinde uygulanan şifa yöntemleri detaylı bir şekilde betimlenerek farklı yörelerden örnekler ile konu derinleştirilmektedir. Bu hastalığın şifası için iple bağlama, siğilin üzerine et sarma ya da incir sütünü siğile sürme gibi fiziksel tedaviler denendiği gibi genellikle dua okuyarak bu hastalıktan kurtulma yoluna başvurulduğu görülmektedir. Dua okuma işleminin ise çok farklı şekilleri göze çarpmaktadır. Örneğin suya dua okunup hastaya içirilmekte, bir ağaç dalına dua okunarak yüksek bir yere asılması istenmekte ya da bulgura okunarak evin bir yerinde kurumaya bırakılmaktadır. Bu şekilde örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Yukarıda zikredilen uygulamaların çoğu ocaklar tarafından yapılmaktadır. Farklı hastalıklar için farklı ocaklara gidildiği de gözlemlenmektedir. Örneğin Köstebek hastalığına yakalanan kişi köstebek ocağına giderken, sıtmaya yakalanan kişi sıtma ocağına gitmektedir. Bazı hastalıklar için ocaklardan farklı ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Örneğin Van yöresinde Sıtma Köprüsü olarak bilinen köprüünün altından geçen sıtmalıların iyileşeceğine inanılmaktadır. Adıyaman yöresinde ise kutsal sayılan su ve çeşmelerden sıtma hastalığına karşı şifa aranmakta, muska yazılmakta ya da türbe ziyaretleri yapılmaktadır.

Çocuk sahibi olma ya da doğan çocuğunu ölümden koruma için de farklı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Örneğin doğan çocukları sürekli ölen aileler ölüm ruhunun kendilerine musallat olduğunu düşünmekte ve doğan çocuklarını “falan türbeye sattım” diyerek çocuğun

kendilerine ait olmadığını bir şekilde ilan ederek çocuğu ölüm ruhundan korumaya çalışmaktadırlar. Bu bölümde Balkan, Ahıska, Türkmenistan, Hazar Türkleri, Özbekler, Kazakistan, Gagauzlar, Makedonya ve Kerkük Türkmenleri gibi Anadolu dışında yaşayan halkların geleneklerinden de örnekler verilmektedir.

Birinci bölümün son kısmında ise kuduz, felç, arpacık, bel kayması, çiban, diş ağrısı, egzama, fıtık, kabakulak, kırık-çıkık ve sarılık gibi birçok fiziksel hastalığa karşı tatbik edilen şifa uygulamaları anlatılmaktadır.

İkinci Bölümde yazar “Ruhi Hastalıklardan Kurtuluş Olarak Şifa” başlığı altında şeytan, büyü, cin çarpması ve nazar gibi insanları ruhsal sıkıntılara soktuklarına inanılan etkenlere karşı geliştirilen şifa yöntemlerini betimlemektedir. Bu bölümde ilk olarak “şeytanın şerrinden” ve “büyünün etkilerinden” kurtulmak için aranan şifa yöntemleri ele alınmaktadır. Yazar şeytan ve cin inançlarının iç içe geçtiğine ve bu kavramların birbirlerinin yerine kullanılabildiklerine değinilmekte ve bunların şerrinden korunmak için benzer yöntemler kullanıldığını belirtmektedir. Yazar büyüden kurtulmak için kullanılan materyallerin toplumsal ve mitolojik anlamlarına da değinmektedir. Bu bağlamda toprak, demir, su, ağaç, hava ve ateşin literal anlamlarının yanı sıra gelenekten beslenerek kazanmış olduğu anlamlara da vurgu yapılmaktadır. Örneğin toprak bolluk, doğurganlık, tevazu, güven ve canlılık gibi anlamlar taşıırken ateş tutku, cesaret, iman, dönüşüm, şifa ve sevgi olarak ifade bulmaktadır. Bu materyallerin taşıdığı anlamlar büyü yapmak ya da yapılan büyüü bozmak için kullanıldığında taşıdığı anlamlara göre değerlendirilerek tercih edilmektedir. Örneğin su ruhsal güç, sezgi, kararlılık, hürlük, tazelik ve ferahlık anlamlarını taşımaktadır. Her türlü hastalıkta suya okunup üflenerek edilen dualardan sonra o suyun içilerek şifa bulma ümidi muhtemelen suyun taşıdığı bu anlamlardan kaynaklanmaktadır.

Bu bölümde cinlerden korunmak için yapılan uygulamalar da ele alınmakta, daha sonra ise cin çarptığına inanılan kişi için aranan şifa yöntemleri aktarılmaktadır. Cinlerin musallat olmasından korunmak için onların isimlerini telaffuz etmeme, kapı eşiklerinde oturmama, su kuyularının kenarlarında oynamama, “of” dememe, ıslık çalmama, Ayete’l-Kürsi okuma, besmele çekme ve muska taşıma gibi önlemler sıralanmaktadır. Cin çarpmasının iyileştirilmesi için ise hacı, hoca, şeyh, okuyucu veya cindar olarak isimlendirilen ve cinleri kovduklarına inanılan kişilere başvurulduğu, bu kişilerin genellikle bazı dualar okuyarak ya da muskalar yazarak cinleri uzaklaştırdığı anlatılmaktadır.

İkinci bölümün son kısmında ise “nazar” konusu ele alınmaktadır. Halk arasında en yaygın inanışlardan biri de “nazar değmesi” konusudur. Türk halk inanışlarına göre nazar gözle, sözle ve nefesle tesir edebilmektedir. Nazar değmesini önlemek için nazarlıklar kullanılmaktadır. Bu nazarlıklar taş, metal, cam veya çeşitli bitkilerden yapılabilmektedir. Nazarlık yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus onun dikkat çeken bir obje olması ve nazarı üzerine çekmesidir. Ayrıca Türklerde mavi boncuk kullanımı da yaygındır. Mavi gök rengidir ve Gök Tanrı’nın orada oturduğuna inanıldığı için bu renk tercih edilmektedir. Tarlalara, ağullara ve evlere hayvan kafatası ya da boynuzu, kaplumbağa kabuğu, at nalı asmak, kurşun dökmek, maşallah demek, evden çıkarken Felak, Nas veya Ayete’l-Kürsi okumak da nazardan korunmak için kullanılan yöntemlerdir.

Nazar değđiđine inanılan kişi için de bunlara benzer şıfa uygulamaları geliştirilmiştir. Kişinin nazardan kurtulması için süte ocaklar tarafından dua okunması ya da kurşun dökme, tütsü yakmak, saça ve elbiseye mum yapıştırmak, suda köz söndürmek veya hançerle nazarı kesmek gibi uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Burada isimlerini saymakla yetindiğimiz uygulamalar ile ilgili örnek ve detaylar eserde pek çok defa zikredilmektedir.

Sonuç bölümünde yazar elde ettiği verilerden hareketle, hastalıklara karşı en yaygın olarak kullanılan şıfa yönteminin ocaklı bir kişi tarafından okunan dualar olduğunu belirtmektedir. Dualarda en çok Fatıha ve İhlas sureleri tercih edilmektedir. Yine kutsal kabul edilen mekânları ziyaret etmek de hastalıklardan kurtulmak için en sık başvurulan yöntemler arasındadır.

Yazar Türklerin eski dinlerinin ne olduğu tartışmasına da kısaca değinmekte ve "şamanizm" isminde bir dinin olamayacağını belirtmektedir. Ona göre, şamanizm bir din değil ancak yaşam kültürü olarak adlandırılabilir ve şamanizm'i Türklerin İşlam'dan önceki dini olarak kabul etmenin bilimsel bir açıklaması yoktur. Orhun Kitabeleri'ne göre Türkler Gök Tengri'ye inanmaktadırlar. Ayrıca yazar her ne kadar bazı halk uygulamalarında İşlam'a uygun olmayan pratikler olsa da bu durumun Türklerin eski dininin politeist bir yapıya sahip olduğunu iddia etmeye yetmeyeceğini de savunmaktadır. Yazar Türk mitolojisinin Dinler Tarihi Bilimi açısından daha fazla incelenmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmaktadır. Yazara göre bir toplumun geleneksel halk inanışlarını ve uygulamalarını araştırmak, o toplumun mitolojik geçmişini de irdelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yazar Türk toplumunun daha iyi tanınıp anlaşılabilmesi için Türk Halk İnanışları ve Kültürü ile ilgili çalışmaların artması temennisinde bulunmaktadır.

Eser, toplumsal hayatta her an karşılaştığımız fenomenlerin yüzlerce örneğini bir araya getirerek yerel olarak algıladığımız birçok uygulamanın aslında bazı farklılıklarla da olsa çok geniş bir coğrafyada uygulandığını ispatlamaktadır. Günümüze kadar ulaşmış olan bu antik uygulamaların temelinde mitolojik altyapı ile beraber binlerce yıllık bir hafızanın eseri olan geleneğin ve etkileşimin en çarpıcı örneklerini görmek mümkündür. Burada, Türk geleneklerinin İşlamiyet'ten önce ve sonraki örnekleri bize geleneğin bir şekilde korunduğunu ama yeni dinin de getirileri ile birleştirilerek yaşatıldığını göstermektedir. Örneğin İşlam'dan önce asırlar boyu var olan ocak geleneğinin, İşlam'dan sonra dualar ve Kur'an-ı Kerim'den sureleri de uygulamalarına ekleyerek devam etmesi gelenek ve dinin birleşmesinin en güzel örneklerini sunmaktadır. Bu bağlamda eser halk inanışları ve geleneklerine ilgi duyan okuyucu için önemli bir kaynak niteliğindedir.